



Микола Шумило

доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений діяч науки і техніки України,
професор кафедри кримінального процесу та криміналістики
Навчально-наукового інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
(Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0268-7961>
Schumkiiev@gmail.com

УДК 343.1

ДЕСЯТИРІЧЧЯ ДІЇ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 2012 РОКУ ЯК НАГОДА ДЛЯ ОСМИСЛЕННЯ НОВОГО І ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ СТАРОГО

АНОТАЦІЯ. 20 листопада 2012 р. набрав чинності Кримінальний процесуальний кодекс України (КПК 2012 р.). Він запровадив нову філософію вітчизняного кримінального процесу, зорієнтовану на європейські стандарти кримінального судочинства. 10-річний термін застосування засвідчив уповільнену адаптацію його положень та ідей у сучасну наукову, нормотворчу і правозастосовну діяльність. Для дослідження причин цього явища автор вдався до порівняльного аналізу процесів реалізації положень Кримінально-процесуального кодексу УСРР 1922 р. (КПК 1922 р.) і КПК 2012 р. На його думку, у долі цих кодифікованих актів є чимало спільного. Вони ухвалені на перехресті різних процесуальних парадигм. КПК 1922 р. дав поштовх для формування кримінального процесу соціалістичного типу, а КПК 2012 р. започаткував його руйнацію. У зв'язку з цим у статті досліджуються основні етапи становлення “особливого радянського типу” кримінального процесу. Вони супроводжувалися невизнанням фундаментальних європейських правових цінностей: презумпції невинуватості, гласності, усності, змагальності судочинства, гарантій права обвинуваченого на захист, участі захисника, принципу оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів та інших демократичних принципів судочинства. Тому після набуття Україною самостійності у спадок залишився деформований, підпорядкований адміністративно-командній системі “особливий тип радянського кримінального процесу”, у якому проявлявся диктат держави над особою, простежувалися тенденції применшення ролі суду, з перебиранням органами обвинувальної влади судових функцій; не розмежовувалися процесуальні функції, заформалізована процедура доказування, відсутність судового контролю за досудовим слідством і його бюрократизація. На жаль, протягом багатьох років деформовані уявлення про кримінальний процес “теоретично обґрунтовувалися” у наукових розвідках, навчальних виданнях, на яких виховалося не одне покоління радянських юристів. Тому сформовані уявлення про радянський кримінальний про-

© Микола Шумило, 2023

цес певною мірою стали на заваді опанування ідей і положень КПК 2012 р. У зв'язку з цим автор статті досліджує низку причини, які перешкоджають подальшому осмисленню і втіленню в нормотворчу практику загальних положень і ідей КПК 2012 р. Пропонуються предметні заходи, спрямовані на подолання деструктивних явищ, які перешкоджають вдосконаленню чинного КПК 2012 р. у реальних умовах правової дійсності.

Ключові слова: кримінальний процесуальний кодекс; європейські правові цінності; презумпція невинуватості; змагальність; реформа; засади; доказування; прокурор; слідчий; суд; стандарти доказування.

10-літня практика застосування Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. (далі – КПК 2012 р.)¹ засвідчила уповільнену адаптацію його окремих положень у науковому, нормотворчому і практичному середовищі. Тому автор поставив за мету дослідити причини такого небажаного явища й обґрунтував шляхи їх усунення з орієнтацією на кращі європейські стандарти правової організації кримінального судочинства.

Аналіз наукових досліджень із цієї теми не підтвердив їхню наявність у вітчизняному науковому просторі.

1. Десять років роботи з КПК незалежної України – це достатній період часу для тематичних роздумів і висновків. У зв'язку з цим хотів би підтримати думку О. Капліної, що контекстно варто згадати й про КПК УСРР 1922 р. (далі – КПК 1922 р.), ухвалений 100 років тому, адже в цьому є певні символи й логіка. КПК 1922 р. дав поштовх становленню кримінального процесу радянського типу, а КПК 2012 р. започаткував його руйнацію. На нашу думку, зіставлення їх ужитку у різних соціально-політичних умовах вітчизняної дійсності дасть змогу глибше з'ясувати причини уповільненої адаптації ідей і положень КПК 2012 р. у сучасну наукову, нормотворчу та правозастосовну діяльність.

2. Зазначимо, що в ХХ ст. в Україні зміна концептуальної рамки розуміння вітчизняного кримінального процесу відбувалася двічі – перший раз із ухваленням КПК 1922 р., а другий – через 90 років – ухваленням КПК 2012 р. Обидва ці *lex ordinandi* у своїй долі мають чимало спільного, позаяк ухвалювалися вони в часі конфронтації ідеологічно різних процесуальних парадигм. Але поява нових кодексів ще аж ніяк не означає автоматичної зміни розуміння призначення кримінального процесу як важливого соціокультурного феномену. Не слід забувати й того визначального чинника, що нова “машина” кримінального процесу потребує для свого налаштування певного часу й соціальної підтримки. Показовий приклад: російська судово-правова реформа 1864 р. за замислом реформаторів покликана була забезпечити передовсім незалежність суду

¹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/4651-17#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

і створити самостійну судову владу. Для цього у Статуті кримінального судочинства 1864 р. (далі – СКС) закріплювалися такі фундаментальні європейські правові цінності, як презумпція невинуватості, гласність, усність, змагальність судочинства, гарантії права обвинуваченого на захист, участь захисника, принцип оцінки доказів за внутрішнім переконанням суддів та інші демократичні принципи судочинства. Вони визначали подальший магістральний напрям реформування вітчизняної кримінальної юстиції. Але сталося не так, як гадалося: сумнозвісні події 1917 р. швидко припинили поступальний рух розвитку демократичного кримінального судочинства.

3. Нова влада, звісна річ, цілком очікувано стала на шлях руйнування правової системи *ancien régime* і почала розбудовувати нове – соціалістичне право і нову правову систему. У перші роки радянської влади діяльність органів розслідування, надзвичайних комісій, військових трибуналів і народних судів регулювалася різними декретами. У цей період було ухвалено майже 4 тис. таких актів. Усі вони мали тимчасовий, фрагментарний, безсистемний, суперечливий, непослідовний і відкрито репресивний характер. Брак достатнього досвіду для детального декретування заміщувався “соціалістичною правосвідомістю” та “революційною доцільністю”². Упорядкування такої діяльності вимагало запровадження відповідної процесуальної форми та гарантій її реалізації, тому був ухвалений перший КПК 1922 р.

Треба зазначити, що на його зміст мав неабиякий інерційний вплив СКС 1864 р., тому це призвело до низки запозичень радянським законодавцем сюжетів із дореволюційного законодавства (єдина система судів, інститут засідателів, гласність, публічність судочинства, інститут адвокатури тощо); з іншого боку, у нього не було з чого й вибирати, бо на той час СРСР був єдиною у світі країною, яка здійснювала перехід від капіталізму до соціалізму, тому в нього не було “меню” прототипів як прийнятних для більшовицького режиму взірців. Тому в Кодексі й набули закріплення окремі ліберально-демократичні положення СКС 1864 р. Наприклад, у законодавчій практиці УСРР простежувалося відокремлення попереднього слідства від адміністративної влади та віднесення цього виду державної діяльності до судової влади. Це проявилось також у тому, що судова влада хоча й формально, але здійснювала судовий контроль за попереднім слідством.

4. Дарма що КПК 1922 р. опирався на окремі положення дореволюційного законодавства, загалом він мав вже геть інше ідеологічне забарвлення, зумовлене ідеологемами “побудови соціалізму й комунізму”, потребою розбудовувати “радянське право” і створити нову – радянсь-

² Памятники российского права в 35 томах: Уголовно-процессуальные кодексы, т XXIX (Юрлитинформ 2016) 42.

ку – парадигму кримінального процесу на основі вже геть інших соціальних цінностей. Головна її особливість полягала в неприхованому диктаті держави над особою, а відтак і свідомому нехтуванні її прав і законних інтересів. Формування цієї парадигми почалося саме з КПК 1922 р., який започаткував поступове “реформування”, а точніше радикальний розрив із доктринальними цінностями СКС 1864 р. Тому нема де правди діти: відбувся справжній ефект “розриву” з попередніми юридичними порядками і правореалізаційними практиками, “дореволюційним минулим”, “імперським кримінально-процесуальним законодавством”. Тож був запущений процес цілеспрямованого відходу від засадничих положень судової реформи 1864 р.: применшення ролі суду, ліквідація судового контролю за провадженням досудового слідства; досудове слідство стало доменом органу виконавчої влади; обвинувальна влада стала поволі перебирати на себе функції судової влади; прокуратура організаційно поєднувала у своїй роботі не тільки функції нагляду за дотриманням законності, а й фактичного керівництва досудовим слідством.

5. Крім змін парадигмального характеру з КПК 1922 р. пов’язано чимало таких негативних практик доктринального характеру, які суттєво вплинули на формування кримінально-процесуального законодавства під радянської України, які, на жаль, нікуди не поділися й дотепер. Ідеться передовсім про явище гіперформалізації та надмірної бюрократизації діяльності органів розслідування і судів, що перетворило кримінально-процесуальний закон у ‘покрокову інструкцію, пам’ятку для малограмотних правозастосувачів’³.

6. Цей період (кінець 20-х років – перша половина 50-х років ХХ ст.) прикметний тим, що на формування кримінально-процесуального законодавства та науки кримінального процесу тотальний вплив мав тоталітарний політичний режим нової російської імперії – СРСР, який не міг існувати без своїх узвичаєних практик – політичних репресій, соціальної та національної нетерпимості, послідовного знищення української інтелігенції, переслідування найменших проявів інакодумства.

Тому не дивина, що тогочасна наука кримінального процесу не могла не бути глибоко партійною, покликаною “науково” обґрунтовувати слушність рішень і ідеологічних настанов ВКП(б) – КПРС. Редакції юридичних видань наполегливо пропонували вченим публікувати наукові праці, з рекомендаціями про ‘<...> ґрунтовну переробку КПК на основі соціалістичної реконструкції та боротьби проти решток ліберально-буржуазних теорій у кримінальному процесі <...>’⁴. Ось типовий приклад: 1929 р. М. Чельцов-Бebutov, спираючись на Конституцію та інші

³ А Лисицын, ‘Нужно упростить’ (1922) 43 Еженедельник советской юстиции 1–2.

⁴ М Гродзинский, ‘До перегляду КПК УСРР’ (1930) 20/21 Вісник радянської юстиції 565.

законодавчі акти СРСР, вважав, що оскільки пролетаріат є панівним у цій державі, тому

кримінальний суд – це орган державної влади, що охороняє правний лад, встановлений від панівної кляси, застосовуючи до праволомців цього ладу закони примусу <...>. Ми розглядаємо кримінальний процес як технічну діяльність державних органів, скерованих на викриття злочину, винайдення злочинця та встановлення ступеню його соціальної небезпеки – діяльність, хоча й одягнену у правові форми, але побудовану на головному принципі доцільності⁵.

‘Тому усі чинності органів розшуку, дізнання, слідства, прокуратури та суду ми повинні вважати, як складові частини процесу’⁶. Інакше кажучи, цей автор, який у майбутньому стане одним із провідних теоретиків радянського кримінального процесу, почав послідовно відкидати основоположну засаду – методологічну ідею розподілу кримінально-процесуальних функцій.

Отже, можна зробити висновок, що КПК 1922 р. по суті своїй був перехідним законом, але саме він заклав фундамент логічної покровокої – через КПК УСРР 1927 р. – заміни мішаного кримінального процесу на процес розшукового типу, який знайшов своє остаточне втілення у КПК УРСР 1960 р.

Далі слід зазначити, що в окреслений період такі засади судочинства, як презумпція невинуватості, змагальність, розмежування процесуальних функцій, незалежність судової гілки влади визнавалися пережитками буржуазної ідеології і, цілком природно, не могли бути неприйнятними для радянської парадигми кримінального процесу. Мало того, авторів цих прогресивних положень піддавали нищівній критиці в наукових публікаціях, на партійних і державних зібраннях. Наприклад, добре знаний у Радянському Союзі К. Мокічев (колишній перший заступник тогочасного Генерального Прокурора СРСР) як чинний ректор Всесоюзного юридичного заочного інституту у своїй лекції ‘Проти ревізійністських збочень марксистсько-ленінського вчення про державу та право’ у 1959 р.:

На жаль, окремі вчені (М. С. Строгович, Н. Н. Полянський, І. Д. Перлов, Р. Д. Рахунов), на адресу яких була спрямована критика, не зробили необхідних для себе висновків, вони наполегливо замовчують критику їх позицій і намагаються доводити, що у Основах кримінального судочинства містяться запропоновані раніше ними принципи і, зокрема, презумпція невинності <...> У радянських законах і практиці боротьби зі злочинніс-

⁵ М Чельцов-Бebutov, *Кримінальний процес: для низових робітників юстиції та самоосвіти* (Юрид вид-во НКЮ УРСР 1929) 11.

⁶ М Чельцов, ‘О недопустимости перенесения буржуазных конструкций в советскую уголовно-процессуальную теорию’ (1958) IV Ученые записки ВЮЗИ 48–97.

тю був і немає презумпцій, тобто. припущень про винність чи невинність. У всіх стадіях радянського кримінального процесу (дівзнання розслідування, судовий розгляд) діяв та діє принцип законності. Радянський суд, прокурор, слідчий, особа провадить дівзнання, виходять не з припущень, а з фактів, конкретних обставин, і в усіх стадіях процесу вони повинні вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи, виявляти як викривальні, так і виправдовують обвинуваченого, а також обтяжуючі та пом'якшують його провину обставини <...> Перед слідчим, прокурором та особою, яка веде дівзнання, перед радянською громадськістю має постати лише винна особа. Без вини саме даної конкретної особи за даним конкретним фактом не може бути ні слідства, ні дівзнання, ні судового розгляду⁷.

Ще однією характерною особливістю радянського періоду було те, що як у підручниках із кримінального процесу, так і в монографічних виданнях обов'язково підкреслювався особливий – класовий характер соціалістичного правосуддя з його принциповими відмінностями від буржуазного судочинства. Зрозуміло, що подібна практика подання наукового і навчального матеріалу покликана була формувати упереджене ставлення радянських юристів, особливо молодої генерації, до демократичного законодавства і юридичних практик країн Заходу. Це мало відволікати увагу радянських юристів від того, що кримінально-процесуальне законодавство радянського періоду відзначалося очевидними розбіжностями між офіційними деклараціями та реальною практикою застосування процесуального законодавства. Водночас варто зауважити, що критичне ставлення до розглядуваного періоду функціонування радянського кримінального процесуального права аж ніяк не усуває потребу його вивчення, оскільки воно розроблялося у певних політико-правових умовах, що віддзеркалювали особливості існуючих на той час суспільних відносин фахівцями, які намагалися хоч якось надати йому певних ознак цивілізованості.

7. І лише після розпаду Радянського Союзу і здобуття Україною самостійності в пострадянському кримінальному процесі поступово почали відроджуватися загально визнані правові цінності. Ідея нового процесуального закону виникла одразу після проголошення Україною незалежності. Внесені зміни до КПК 1960 р. у період “малої судової реформи” 2001 р. певною мірою нівелювали його радянську природу, але не змогли істотно вплинути на його ідеологічну платформу. Основа проекту чинного КПК була підготовлена у 2006–2007 рр. Після численних дискусій було визначено, що загальним вектором у розробленні нового КПК буде німецька модель кримінального процесу із вкраплення-

⁷ К. Мокічев, *Против ревизионистских извращений марксистско-ленинского учения о государстве и праве: лекция* (ВЮЗИ 1959) 32.

ми окремих англо-американських інститутів (насамперед *habeas corpus*)⁸. Прикметно, ба більше, знаково, що КПК 2012 р. почав далі руйнувати підвалини радянського типу процесу та реанімувати окремі положення СКС 1864 р. Це зумовлено тим, що радянські КПК 1922, 1927, 1960 рр. мали стратегічні цілі, геть не сумісні з КПК 2012 р. Перші визнавали “буржуазним непотребом” презумпцію невинуватості, змагальність, применшували роль суду шляхом делегування його повноважень органам досудового розслідування і перетворенням його в придаток адміністративно-командної системи. Нехтування загальновизнаними засадничими положеннями кримінального процесу позначилося на його змістовній характеристиці, що призвело до формування особливої моделі – радянського типу кримінального процесу. До його характерних ознак можна віднести: надмірна авторитарність і забюрократизованість процесу, применшення ролі суду, усунення сторони захисту від участі у збиранні та фіксації доказів; невідповідність європейським стандартам процесуального статусу учасників процесу, заформалізованість стадії досудового розслідування, необґрунтоване роз’єднання і, як наслідок, дублювання оперативно-розшукової і процесуальної діяльності, пасивна роль прокурора у перебігу досудового провадження, відсутність відповідальності прокурора за проведення розслідування; відсутність судового контролю за діяльністю слідчих органів та міліції; право суду направляти кримінальну справу на додаткове розслідування, відсутність відновного правосуддя; сильний інституційний тиск щодо ухвалення обвинувального вироку⁹. На думку видатного правознавця Ю. Грошевого, в умовах тоталітарного режиму сформувалась особлива радянська неінквізиційна модель кримінального процесу. Вона мала привабливі декларації, які не опиралися на конкретні норми. Контраст між наявною практикою судочинства, задекларованими принципами радянського кримінального процесу надавав перевагу видимості, а не суті. Проголошення у законі загальноприйнятих прогресивних правових принципів мало здебільшого формальний характер. Кримінально-процесуальне законодавство не знало функціональної диференціації. Встановлювалися єдині завдання для судової та обвинувальної влади. В одному суб’єкті об’єднувалися різні за юридичною природою види діяльності. Реально не тільки слідчий і прокурор, а й значною мірою і суд виконували функцію обвинувачення, яка маскувалася намірами забезпечити ‘всебічність, повноту та об’єктивність дослідження обставин справи’¹⁰.

⁸ О Банчук, ‘5 ідей від розробників КПК, які так і не вдалося втілити у життя’ (*Justtalk*, 12.11.2021) <<https://justtalk.com.ua/post/5-idej-vid-rozrobnikiv-kpk-yaki-tak-i-ne-vdalosya-vtiliti-u-zhittya>> (дата звернення: 02.01.2023).

⁹ О Шило (заг ред), *Концептуальні основи побудови сучасного кримінального процесу України* (НДІ ВПЗ імені акад В В Сташиса НАПрНУ 2016) 16.

¹⁰ Ю Грошевий, ‘Проблеми нормативного регулювання діяльності органів попереднього розслідування у новому КПК України’ (1994) 2 *Вісник Академії правових наук України* 138–9.

На жаль, протягом багатьох років деформовані уявлення про кримінальний процес “теоретично обґрунтовувалися” у наукових розвідках, навчальних виданнях, на яких виховалося не одно покоління радянських юристів.

КПК 2012 р. узяв курс у стратегічно протилежному напрямку – на “реабілітацію” процесуального і соціального статусу суду, презумпції невинуватості, змагальності, введення на стадії досудового розслідування судового контролю, розподілу процесуальних функцій і інше. КПК 2012 р. (як свого часу його історичний попередник – КПК 1922 р.) запропонував нову парадигму, спрямовану передовсім на досягнення вже згадуваного мною ефекту “розриву з минулим”. Дійсно концептуальний “розрив” відбувся, він має місце, але, на жаль, поки що в тексті закону, але не в правореалізаційній практиці, тобто *фактично*. Як відомо, проведення кодифікації має на меті насамперед усунення правових невизначеностей та забезпечення стабільності в регулюванні відповідних правовідносин. Як свідчить аналіз положень КПК 2012 р. і практики його застосування, такі функції кодифікації реалізовано не повною мірою. Це може бути пояснено зокрема тим, що певні стереотипи й ідеології минулого, закріплені в доктрині і законодавстві, міцно вкоренилися у ментальній практиці основної частини юридичної громади, то немає нічого дивного, що вони й далі впливають на процеси розуміння його філософії та тлумачення нового КПК й оновленого іншого процесуального законодавства. Тому КПК – новий, а інструменти для роботи з ним – старі. А це вже проблема зміни методологічних підходів.

Ухвалений у 2012 р. КПК можна охарактеризувати як певну спробу реалізувати євроінтеграційні наміри нашої країни у царині кримінальної юстиції у ситуації браку його національної доктринальної моделі, яка б акумулювала в собі як передовий досвід сучасних західних правопорядків, так і позитивну вітчизняну практику, ставши таким чином надійною теоретичною платформою для здійснення законопроектних робіт. Такий стан речей частково можна пояснити тим, що після здобуття Україною незалежності вітчизняна теоретична думка силою інерції перебувала і далі перебуває у сильній залежності від філософії і теоретичних узвичаєнь, на яких був побудований КПК УРСР 1960 р. Тому, як справедливо зазначає один із авторів КПК 2012 р. Л. Лобойко, кримінально-процесуальна наука геть не була готова думати й діяти у межах сучасних європейських і англосаксонських традицій в умовах конвергенції правових систем, що є характерним для процесу глобалізації¹¹.

Оскільки життя і наші західні партнери все наполегливіше вимагали підготувати новий КПК, який би міг наблизити вітчизняне правосуддя до критеріїв, розроблених Європейським судом з прав людини (далі –

¹¹ Шило (н 9) 85.

ЄСПЛ), то вирішено було залучити до групи вітчизняних фахівців і зарубіжних колег, які, звісна річ, не мали цілісного уявлення про палітру проблем практики українського кримінального судочинства. У цій ситуації, коли, з одного боку, вітчизняна команда проєктантів КПК не мала надійної, апробованої юридичною спільнотою теоретичної платформи, а західні консультанти могли лише висловлювати свої рекомендації у межах власного теоретичного і практичного досвіду, а з другого боку, коли підготовлений законопроект не пройшов широкого обговорення у зацікавленому середовищі, і народився “гібридний” КПК, хаотично “склеєний” із фрагментів (запозичень) деяких західних процесуальних інститутів і частин КПК 1960 р., які далеко не завжди – аж до скреготу – належним чином сполучаються між собою. У цьому більше позитиву, ніж негативу. Конвергенція різних процесуальних систем в умовах сучасності звичайне явище.

8. Як бачимо, у КПК 2012 р. порівняно з КПК 1960 р. були запрограмовані радикальні зміни в призначенні, меті і завданнях кримінального процесу; регулюванні правовідносин у царині доказової діяльності, розширенні зони змагальності, істотному корегуванні повноважень окремих учасників кримінального провадження; внесенням раніше невідомих вітчизняному процесу коректив у структуру досудового розслідування, зокрема його початку, запровадженням інституту повідомлення про підозру, належної правової процедури застосування примусових заходів, негласних слідчих (розшукових) дій, компромісних процедур, уточненнями у судових стадіях та інших новацій.

Зрозуміло, що осмислення правниками їхньої юридичної цінності й формування вмінь і навичок для роботи з ними, а також відповідної правореалізаційної практики був потрібен достатній час, свій перехідний період. І цьому є своє пояснення. Річ у тім, що процес опанування нового законодавства і формування практики його застосування, як правило, супроводжується виникненням різноманітних правових колізій, спричинених неоднозначним тлумаченням його положень, а інколи ситуаціями, коли юристи переживають і певні розчаруванням: думали, що хотіли ліпше, а вийшло, як завжди... Ясна річ, що ухвалення нових законів не прибирає зі свідомості правників уже згадуваних стереотипів минулого законодавства. Новації разом із всією правовою системою країни знаходять своє місце під сонцем вельми повільно. Тому перед запровадженням нових законоположень необхідно проводити комплекс продуманих заходів матеріально-технічного, організаційно-управлінського і спеціально юридичного характеру, здійснюваних державою з тим, щоб забезпечити ефективну експлуатацію нової процесуальної машини. Інакше кажучи, йдеться про те, що можна назвати адаптацією нового законодавства.

Мова, наприклад, про проведення цілеспрямованих науково-методичних заходів із компетентним роз'ясненням змісту нового законодавства, його переваг над законодавством, яке незабаром буде належати минулому. Крім цього, на нашу думку, ці заходи мають передбачити створення системи блокування деструкційних впливів на закони та захисту їх функціонування. Брак таких управлінських акцій буде ускладнювати справність застосування нового законодавства і створюватиме передумови для його "інтерпретації" відповідно до усталених традицій радянської доби. Реформаторам треба завжди пам'ятати, що в разі неспіху на зміну реформам можуть прийти контрреформи, чому у світовій практиці можна знайти чимало прикладів.

На жаль, запровадження КПК 2012 р. практично не супроводжувалося зазначеними вище заходами, а на підготовку до набуття чинності КПК було відведено всього лише... 7 місяців. Не виникає сумнівів, що для сприйняття змісту радикальних змін у регулюванні кримінальної процесуальної діяльності цього часу було вочевидь замало. Крім того, осмислення новацій суттєво ускладнювалося й браком прогностичних наукових розвідок. Як відомо, на пострадянському просторі ініціатива в проведенні радикальних змін, як правило, належить до сфери законодавця, тобто до однієї з трьох гілок влади. Тому вітчизняна тогочасна наука кримінального процесу, перебуваючи під впливом ідеології радянського типу кримінального процесу, не була спроможна виконувати прогностичну функцію й пропонувати суспільству конкретні проекти. Це до певної міри пояснює, чому засадничі положення для нового КПК запозичено із західних процесуальних систем з огляду на нормотворчий досвід процесу ухвалених раніше КПК Молдови, Грузії та країн Балтії. Тому немає нічого дивного в тому, що переважна більшість науковців і практиків не були готові сприйняти такі нововведення під оплески.

Немає де правди діти – у стислий часовий проміжок запровадження нового КПК не було вжито належних організаційних заходів у сфері професійного кадрового забезпечення та запровадження нових форм організації підготовки поліцейних, прокурорських та судових кадрів. Не випадково, наприклад, у п. 25 Перехідних положень до КПК давалося доручення Кабінету Міністрів України спільно з Генеральною прокуратурою, Вищою кваліфікаційною комісією суддів України та органам адвокатського самоврядування підготувати і забезпечити виконання програм перепідготовки працівників органів кримінальної юстиції та адвокатів з питань застосування нових положень кримінального процесуального законодавства.

На жаль, цей припис вищого законодавчого органу країни практично не виконано, а в окремих навчальних закладах навіть не збільшено кількість аудиторного часу на вивчення оновленого КПК. Сумарно ці та інші

важливі чинники негативно проявилися у процесі десятирічної практики застосування КПК 2012 р.

9. Крім цього, у КПК 2012 р. виявилася низка положень, які потребують узгодження та конкретизації задля його логічності й усунення невизначеностей.

Наприклад, загальноновизнаним є положення, що ключову функцію у структурі норм кримінального процесуального кодексу відводиться його засадам. Вони визначають ідеологію, архітектуру, зміст, форму, тип, призначення і мету кримінального провадження. Тому зміст і форма спеціальних норм Кодексу повинні відповідати букві і духу засад кримінального процесу. На жаль, задекларовані у КПК 2012 р. окремі засадничі вимоги сучасного європейського зразка, не отримали належної конкретизації у спеціальних нормах, які регулюють процесуальну діяльність у відповідних стадіях провадження, а інколи конфліктують з ними. Це призводить до того, що учасники кримінального провадження нерідко стоять перед складним вибором: приймати вимоги засад кримінального процесу чи далі діяти в дусі засад законодавства зразка 1960 р. Наприклад, ч. 2 ст. 23 КПК закріплено фундаментальне положення: ‘Не можуть бути визнані доказами відомості, що містяться в показаннях, речах і документах, які не були предметом безпосереднього дослідження суду, крім випадків, передбачених цим Кодексом’¹². На наше переконання, ясніше ясного... Ця норма відповідає вимогам європейської парадигми доказів і доведення, тому відповідно до цього нормативного припису докази можуть формуватися лише в судовому порядку. Визнати чи не визнати матеріали, надані сторонами, – це виняткова компетенція судової влади. Крапка. У стадії досудового розслідування можуть бути лише матеріали, що можуть претендують на статус судових доказів. Це аксіома європейського доказового права. І вистачить побіжного аналізу норм доказового права у КПК 2012 р., щоб дійти невтішного висновку: з одного боку, законодавець-реформатор ніби відмовився від моделі доказів радянського кримінального процесу, а з другого – і далі надихався і керувався нею. Подивіться самі. З одного боку, законодавець фактично відмовився від вимоги, що кожному різновиду доказів має відповідати встановлений процесуальний режим їхнього збирання. Так, згідно з чинним КПК можна вести мову про такі варіанти способів отримання доказів: через проведення слідчих (розшукових) дій (статті 224–245), негласних слідчих (розшукових) дій (статті 246–275), до внесення відомостей у Єдиний реєстр досудових розслідувань у провадженнях щодо кримінальних проступків (ч. 3 ст. 214). У пункті 7 ч. 1 ст. 20 Закону України ‘Про адвокатуру і адвокатську діяльність’ серед професійних прав адвоката зазначено: ‘збирати відомості про факти, що можуть бути використані як докази у вста-

¹² Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

новленому законом порядку <...>¹³. Але з другого боку, у ч. 1 ст. 84 КПК 2012 р. відтворено дефініцію поняття доказів, яка містилася в Основах кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік у 1958 р., у якій всупереч вимогам ч. 2 ст. 23 КПК серед “продуцентів” доказів вказано прокурора та слідчого. У такий спосіб, як зазначає один із розробників КПК 2012 р. В. Сущенко

<...> законодавець вирішив не відмовлятися від традиції КПК 1960 та зберіг термін “збір доказів” на досудовому слідстві, тим самим, хоч і завуальовано, але фактично підтвердивши “обвинувальний ухил” самої стадії досудового слідства, вкотре поставивши під сумнів дієвість конституційного принципу “презумпції невинуватості”¹⁴.

Мало того – у нормах, що регулюють діяльність суду першої інстанції, йдеться і про “дослідження доказів, представлених прокурором” (ст. 349 КПК 2012 р.), і про “дослідження речових доказів” (ст. 358 КПК 2012 р.), і про “з’ясування обставин та перевірка їх доказами” (ст. 363 КПК 2012 р.). Вживання у законодавстві таких застарілих словосполучень аж ніяк не узгоджується з вимогами ч. 2 ст. 23 КПК 2012 р.

Хоч як це не прикро, але правди немає де діти: за 10 років застосування КПК 2012 р. так і не вдалося “зламати” слідчу конструкцію й практику виготовлення доказів. І тут треба відверто сказати, що “заслуга” пострадянської вітчизняної процесуальної науки, яка переважно в полоні накинутих ще імперським законодавцем у 50–60-ті роки минулого століття недолугих квазінаукових “концептів” про докази і доказування. Душу гріє лише те, що цю ситуацію поволі – не без впливу рішень ЄСПЛ – починає коригувати практика. Так, приміром, окремі слідчі вже почали проводити допити свідків і підозрюваних без належної деталізації, посиляючись на ч. 4 ст. 95 КПК 2012 р., у якому вказується, що “суд не вправі обґрунтовувати судові рішення показаннями наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них, крім порядку отримання показань, визначеного статтею 615 цього Кодексу”¹⁵.

Стає щораз очевиднішим те, що практики – на відміну від “науки” – визнають правову *імперативність* вимог ч. 2 ст. 23 КПК 2012 р. А це вже створює передумови для початку довгоочікуваного процесу деформалізації досудового розслідування, оскільки, як аргументовано й послідовно доводить В. Гмирко, досудове провадження і судове провадження – це дві геть різні діяльності у сфері “Право”, де перша продукує “матеріа-

¹³ Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 5 липня 2012 р. № 5076-VI <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/5076-17#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

¹⁴ В Сущенко, “Як формувався КПК 2012 року: нотатки автора” (*Justtalk*, 11.11.2021) <<https://justtalk.com.ua/post/yak-formuvavsya-kpk-2012-roku-notatki-avtora?>> (дата звернення: 02.01.2023).

¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

ли”, а друга – “судові докази”, тому сьогодні видаються позбавленими найменшого *ratio* спроби і практика зберегти в структурі кримінального процесу досудове розслідування, побудоване на ідеології і практиці змагального судового процесу¹⁶. Викладене переконує нас у тому, що настав час привести кримінальне процесуальне законодавство в частині, що стосується доказів, у відповідність до вимог ч. 2 ст. 23 КПК 2012 р.

10. На нашу думку, у зв'язку з розширенням змагальних засад потребує також осучаснення і сама концепція доказування у кримінальному процесі. Так, у ч. 2 ст. 91 чинного КПК вказується ‘Доказування полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження’¹⁷. Цей підхід до такого тлумачення доказування був запропонований ще наприкінці XIX ст. німецькими процесуалістами як “практична діяльність суду, що складається із збирання, дослідження і оцінки доказів”. Як відомо, у радянському кримінальному процесі засаду змагальності піддана остракізму, тому ця формула доказування прийшла “до двору” і міцно вписалася у його філософію; тому таке розуміння змісту доказування поширено було й на стадію досудового розслідування, яке ототожнюється з кримінальним переслідуванням. Це одна сторона питання. Друга ж полягає у тому, що вона гранично профанує зміст складної процедури судового доведення. Для професіоналів зрозуміло, що збираються не докази, а праворелевантна інформація про факти й обставини події зданого правопорушення. Вони за версією поліції можуть, але не обов’язково стануть основою майбутніх судових доказів.

Спеціально підкреслюю два засадничі моменти – “реабілітація і поновлення в правах” засади презумпції невинуватості та забезпечення доведеності вини (ст. 17 КПК 2012 р.), визнання того, що ‘кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав і свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом’, а також те, що ‘суд, зберігаючи об’єктивність та неупередженість, створює необхідні умови для реалізації сторонами їхніх процесуальних прав та виконання процесуальних обов’язків’¹⁸ дають нам підстави стверджувати, що *volens nolens* вітчизняний законодавець у КПК 2012 р. запрограмували геть іншу конструкцію і процедури доказування (доведення), ніж ту, яку зафіксовано у ст. 91.

¹⁶ В Гмирко, ‘Діяльнісний концепт доведення в реструктуризованому кримінальному процесі (методологічні рефлексії)’ *Сучасні концепції доказування і доказів у юридичному процесі країн ближнього зарубіжжя та їх вплив на формування єдиної судової практики: матеріали науково-методологічного семінару* (М Шумило упоряд, Право 2020) 38.

¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

¹⁸ Там само.

Тому вважаємо науково обґрунтованою позицію В. Гмирка, який пише, що ‘доведення в судовому процесі можна спробувати визначити як спеціальне юридичне поняття на позначення різновиду аргументаційно-дійсності діяльності сторони обвинувачення в суді з обстоювання своєї правової позиції’¹⁹. Цей автор слушно вважає, що: 1) адресатом доведення є суд; 2) про доведення можна вести мову за наявності юридичної суперечки з приводу предмета кримінального позову між сторонами; 3) діяльність доведення відбувається у організаційно-правовій формі негативної кооперації сторони обвинувачення і захисту відкрито у присутності судової аудиторії; 4) доведенню відбувається під контролем суду, як процесуального арбітра в рамках належної правової процедури; 5) результати виконання прокурором публічно-правового обов’язку по доведенню винуватості особи у вчиненні Підсумовуючи, можемо сказати, що практика десятирічного функціонування КПК 2012 р. підтверджує – незважаючи на будь-які зазначені і незазначені його проблемні моменти – слушність задумів його реформаторів, а тому спільним завданням доктрини і законодавця має бути продумане системне корегування його положень в аспекті реальної, а не лише декларованої орієнтації на кращі європейські стандарти правової організації кримінального судочинства. Злочини оцінюються судом згідно зі стандартом доведеності “поза розумним сумнівом”²⁰. А поки що – хоч як це прикро – голови майбутніх юристів затемнюються і в лекціях, і в підручниках, і в монографіях сентенціями, почерпнутими “із забутих газет часів Очаківських і підкорення Криму”. Не треба доводити, що з розумінням доказування, яке пропонує ч. 2 ст. 91 чинного КПК, більш ніж проблематично буде спроможне реалізовувати завдання євроорієнтованості нового законодавства.

11. Ще декілька міркувань. Хоті би звернути читачеві увагу на феномен присутності в чинному КПК такого собі *процесуального романтизму*. Наприклад, у ч. 1 ст. 22 говориться, що

кримінальне судочинство здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їхніх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими цим Кодексом²¹.

У частині 2 цієї статті конкретизуються умови змагальності ‘Сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав, передбачених цим Кодексом’²².

¹⁹ Гмирко (н 16) 33.

²⁰ Там само 38–46.

²¹ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

²² Там само.

Гадаємо, ні в кого не виникає сумнівів, що засаднича норма спроектована винятково для судових стадій. Аргументи: у стадії досудового розслідування вести мову навіть про бодай формальну рівність сторін обвинувачення і захисту, м'яко кажучи, некоректно, адже, приміром, підозрюваний та його захисник як представники сторони захисту (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК 2012 р.) вочевидь мають далеко не рівні права з слідчим чи прокурором у збиранні та поданні доказів і відстоюванні своїх правових позицій. Отже, навряд чи є обґрунтованим твердження законодавця про існування сторін у стадії досудового розслідування. Проте в п. 19 ч. 1 ст. 3, статтях 36–41 КПК 2012 р. до сторони обвинувачення віднесено слідчого, дізнавача, керівника органу досудового розслідування, керівника органу дізнання, оперативні підрозділи, прокурора.

Якщо підходити з позицій класичного вчення про сторони, то вони можуть бути лише в суді: де суд, там сторони! Як на нас, це призводить до того, що функція розслідування фактично штучно викреслюється із структур процесу, оскільки не вкладається у схему судового процесуального трикутника функція розслідування, яка полягає у неупередженому з'ясуванні обставин кримінально-релевантної події.

Наступна теза. На нашу думку, також навряд чи є достатньо аргументів щоб поширити на “правове поле” досудового розслідування положення ч. 3 ст. 22 КПК 2012 р., у якому зазначено: ‘Під час кримінального провадження функції державного обвинувача, захисту та судового розгляду не можуть покладатися на один і той самий орган чи службову особу’²³. Але практично, всупереч даному положення в ч. 2 ст. 9 КПК 2012 р. стверджується, що

прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий зобов’язані всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження, виявити як ті, обставини що викривають підозрюваного обвинуваченого, так і ті, що виправдовують підозрюваного, обвинуваченого а також обставини, що пом’якшують або обтяжують його покарання <...>²⁴.

Наведені та інші неузгодженості в системі засад вітчизняного кримінального процесу свідчать про те, що неможливо регулювати різні види юридичної діяльності однаковими засобами правової організації. Цілком очевидним є те, що у ч. 2 ст. 9 КПК ідеться про вимоги лише щодо способів і методів проведення досудового розслідування. Тому, гадаємо, у найближчій перспективі є завдання відділити мух від процесуальних котлет: провести чітку сегрегацію засад, на яких будуються різні

²³ Кримінальний процесуальний кодекс України (н 1).

²⁴ Там само.

процесуальні “споруди” досудового (підготовчого) і судового провадження. Тим паче, що розмежування цих двох різновидів юридичної діяльності передбачено КПК 2012 р., оскільки в пунктах 25 і 26 ч. 1 ст. 3 ідеться окремо про учасників досудового і судового кримінального провадження. Вважаємо, що саме з цих міркувань просвічений законодавець у ст. 129 Конституції України²⁵ виокремив основні засади *судочинства*. А це вже спростовує широко поширену наукову позицію про те, що кримінальний процес і кримінальне судочинство одне і те саме.

12. Нині в Україні існує п’ять органів досудового розслідування (ст. 38 КПК 2012 р.).

Їх умовно можна поділити на дві групи:

- 1) слідчі підрозділи органів Національної поліції і органів безпеки;
- 2) слідчі підрозділи Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) та підрозділи детективів Національного антикорупційного бюро України (далі – НАБУ) і Бюро економічної безпеки України (далі – БЕБ).

Проте крім їхнього спільного призначення (функції), вони мають і істотні організаційні відмінності. Так, відповідно до КПК у зміст діяльності розслідування кримінальних правопорушень заведено негласні слідчі (розшукові) дії, проведення яких, як правило, доручається оперативним підрозділам. Проте в органах Національної поліції і Служби безпеки України (далі – СБУ) вони функціонують, будучи підпорядкованими іншим структурам. Це означає, що виконання окремих доручень слідчих цих відомстві прокурорів для них є не основним, а лише додатковим обов’язком. Звісно, це негативно впливає на оперативність і ефективність досудового розслідування. Тож цілком логічно вважати, що ускладнений зміст досудового розслідування вимагає адекватних організаційних форм його здійснення. Тому в організаційно-технічній структурі органу досудового розслідування (це впливає зі змісту КПК 2012 р.) мають бути добре організовані, оснащені сучасною технікою оперативні підрозділи як органи кримінального переслідування, що виконують свої функції предметно по конкретним кримінальним провадженням.

Наприклад, у Франції такі підрозділи поліції називають судовою поліцією. Вона здатна своєчасно вислідити, затримати і припинити дії правопорушника і зібрати добротні матеріали для судового дослідження. За такої форми організації розслідування проводиться колективно в режимі кооперації оперативних і слідчих заходів. Тому даний підхід використано при створенні НАБУ, ДБР і БЕБ, де згідно зі ст. 9 Закону України “Про Державне бюро розслідувань”²⁶ у його структурі діють

²⁵ Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

²⁶ Про Державне бюро розслідувань: Закон України від 12 листопада 2015 р. № 794-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/794-19#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

слідчі й оперативні підрозділи. Ба більше, відповідно до ч. 4 ст. 5 Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України”²⁷ і ч. 1 ст. 14 Закону України “Про Бюро економічної безпеки України”²⁸ у структурі цих органів передбачено підрозділи детективів, що здійснюють оперативно-розшукові і слідчі (розшукові) дії. А це вже дає підстави для висновку, що в Україні частково створено сучасні органи розслідування на принципово новій основі, яка дозволила об’єднати оперативно-розшукову та слідчу діяльність.

На завершення випадає сказати: брак теоретично обґрунтованої концепції реформування досудового розслідування негативно вплинуло на якість унормування у КПК 2012 р. Достатньо сказати, що в НАБУ і БЕБ розслідування проводиться детективами, а в Національній поліції, СБУ, ДБР – слідчими. Даних учасників кримінального провадження наділено різними повноваженнями. Так, у ч. 4 ст. 5 Закону України “Про Національне антикорупційне бюро України” зазначено, що підрозділи детективів здійснюють “оперативно-розшукові та слідчі дії”, а в ч. 1 ст. 10 також вказується, що “негласними штатними працівниками Національного бюро можуть бути детективи, старші детективи <...>”²⁹. А в п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України “Про бюро економічної безпеки України” роз’яснюється, що

детектив Бюро економічної безпеки України – службова особа Бюро економічної безпеки України, уповноважена в межах компетенції, визначеної Законом України “Про оперативно-розшукову діяльність” та Кримінальним процесуальним кодексом України, здійснювати оперативно-розшукову діяльність і досудове розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до підслідності Бюро економічної безпеки³⁰.

У статті 40 КПК 2012 р. ідеться про те, що слідчий у межах кримінального провадження проводить слідчі (розшукові) та негласні (розшукові) дії.

Порівняльний аналіз повноважень детектива і слідчого свідчить, що детективи наділені правом проведення оперативно-розшукової діяльності до початку кримінального провадження, що не характерно для “звичайних слідчих”. Унормовані в КПК 2012 р. і в законах “Про Національне антикорупційне бюро України” та “Бюро економічної безпеки України” відповідно повноваження слідчого та детектива дають підстави для обґрунтованого висновку, що слідчий зразка КПК УРСР 1960 р. “наказав довго жити”. З огляду на новації, унормовані в КПК 2012 р., очевид-

²⁷ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1698-VII <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1698-18#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

²⁸ Про Бюро економічної безпеки України: Закон України від 28 січня 2021 р. № 1150-IX <<https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1150-20#Text>> (дата звернення: 02.01.2023).

²⁹ Про Національне антикорупційне бюро України (н 27).

³⁰ Про Бюро економічної безпеки України (н 28).

но, досудове розслідування було б раціонально проводити учасниками провадження, наділеними одночасно повноваженнями як оперативного працівника, так і слідчого (детективами).

Тому вважаємо, що відтак потребують уточнення і повноваження прокурора в стадії досудового розслідування.

Згідно з вимогами ст. 131¹ Конституції України і ч. 2 ст. 36 КПК 2012 р. прокурор є відповідальним за організацію досудового розслідування а також здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням. Неважко углядіти, що має місце змішування наглядових і управлінських функцій у діяльності прокурора. Тому вони не випадково по суті дублюють права керівника органу досудового розслідування (ст. 39 КПК 2012 р.). Вибіркові соціологічні опитування окремих слідчих свідчить, що прокурори далеко не завжди реально мають можливість керувати досудовим розслідуванням, оскільки на заваді цьому стоїть непомірне на них навантаження. Тому, на жаль, таке керівництво набуває формальних ознак, а прокурори починають проявляти ознаки активності лише в судових засіданнях, де виконують функції сторони обвинувачення. У цій ситуації проблема не лише у процесуальному регулюванні функції прокурора, а й у питаннях кадрового та організаційного забезпечення реалізації велінь законодавства. Прокурор, як нам видається, повинен здійснювати нагляд за дотриманням законів органами досудового розслідування, а тому не варто його обтяжувати невластивими для нього функціями.

У теоретичній і практичній площині виникають також і проблеми з процесуальним статусом потерпілого і його представника. У пункті 19 ч. 1 ст. 3 КПК 2012 р. прописано, що вони відносяться до сторони обвинувачення у випадках передбачених законом. Проте Велика Палата Верховного Суду у своїй Постанові від 26 червня 2019 р. наголосила, що потерпілий до сторони обвинувачення може бути віднесений лише в двох випадках: у разі зміни прокурором обвинувачення в суді (ч. 2 ст. 340 КПК 2012 р.) та в разі відмови прокурора від підтримання публічного обвинувачення. Крім того, аналіз повноважень учасників кримінального провадження, що відносяться до сторони обвинувачення свідчить, що вони ширші від повноважень тих учасників, які не наділені таким статусом. Тому потерпілий не може повноцінно здійснювати свої права щодо збирання та подання доказів, ініціювання заходів забезпечення кримінального провадження, зокрема запобіжних заходів перед слідчим суддею, відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, одержання професійної правничої допомоги, зокрема, правом на звернення з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів, а також правом залучення експерта³¹.

³¹ О Шиголь, 'Нова концепція процесуального становища потерпілого та його представників у кримінальному провадженні з урахуванням засади процесуального віктимцентризму' (2021) 2 Юридичний вісник 182.

Висновки. Підсумовуючи, можемо сказати, що практика 10-річного функціонування КПК 2012 р. підтверджує – незважаючи на будь-які зазначені і незазначені його проблемні моменти – слухність задумів його реформаторів, а тому спільним завданням доктрини і законодавця має бути продумане системне корегування його положень в аспекті реальної, а не лише декларованої орієнтації на кращі європейські стандарти правової організації кримінального судочинства. Для досягнення цієї мети, на думку автора, необхідно підготувати збалансовану програму вдосконалення чинного кримінального процесуального кодексу з урахуванням його 10-річного терміну застосування з орієнтацією на німецьку модель кримінального процесу, у якій передбачити: 1) унормування диференціації засад досудового розслідування і судового провадження, зважаючи на їхню різну правову природу; 2) узгодженість норм-засад провадження із спеціальними нормами, що регулюють порядок проведення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень у конкретних правовідносинах; 3) приведення вимог ч. 2 ст. 23 КПК 2012 р. у відповідність до норм, що регулюють доказову діяльність у кримінальному провадженні; 4) усунення розбіжностей у правовому регулюванні виявлення і фіксації та вилучення доказових відомостей у провадженнях кримінальних проступків та злочинів; 5) запровадження інституту детективів у органах досудового розслідування; 6) вирішення питання про розумну деформалізацію досудового розслідування; 7) уточнення повноважень прокурора в стадії досудового розслідування; 8) врегулювання судового порядку формування доказів.

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Cheltsov-Bebutov M, *Kryminalnyi protses: dlia nyzovykh robitnykiv yustytzii ta samoosvity* (Iuryd vyd-vo NKIU URSR 1929) (in Ukrainian).
2. Mokichev K, *Protiv revizionistskikh izvrashhenij marksistsko-leninskogo uchenija o gosudarstve i prave: lekcija* (VJuZI 1959) (in Russian).

Edited books

3. *Pamjatniki rossijskogo prava v 35 tomah: Uголовно-процесуальні кодекси, т XXIX* (Jurlitinform 2016) (in Russian).
4. Shylo O (zah red), *Kontseptualni osnovy pobudovy suchasnoho kryminalnoho protsesu Ukrainy* (NDI VPZ imeni akad V V Stashysa NAPrNU 2016) (in Ukrainian).

Journal articles

5. Chel'cov M, 'O nedopustimosti perenesenija burzhuzaznykh konstrukcij v sovetskuju uголовно-процесуаль'nuju teoriju' (1958) IV Uchenye zapiski VJuZI 48–97 (in Russian).
6. Hrodzynskyi M, 'Do perehliadu KPK USRR' (1930) 20/21 Visnyk radianskoj yustytzii 565 (in Ukrainian).

7. Hroshevyi Yu, 'Problemy normatyvnoho rehuliuвання diialnosti orhaniv poperednoho rozsliduvannia u novomu KPK Ukrainy' (1994) 2 Visnyk Akademii pravovykh nauk Ukrainy 138–9 (in Ukrainian).
8. Lisicyn A, 'Nuzhno uprostit' (1922) 43 Ezhenedel'nik sovetskoj justicii 1–2 (in Russian).
9. Shchyhol O, 'Nova kontseptsii protsesualnoho stanovyscha poterpiloho ta yoho predstavnykiv u kryminalnomu provadzhenni z urakhuvanniam zasady protsesualnoho viktymotsentryzmu' (2021) 2 Yurydychnyi visnyk 182 (in Ukrainian).

Conference papers

10. Hmyrko V, 'Diialnisnyi kontsept dovedennia v restrukturyzovanomu kryminalnomu protsesi (metodolohichni refleksii) v Suchasni kontseptsii dokazuvannia i dokaziv u yurydychnomu protsesi krain blyzhnogo zarubizhzhia ta yikh vplyv na formuvannia yedynoi sudovoi praktyky: materialy naukovo-metodolohichnoho seminaru (Shumylo M uporiad, Pravo 2020) (in Ukrainian).

Websites

11. Banchuk O. '5 idei vid rozrobnykiv KPK, yaki tak i ne vdalosia vtilyty u zhyttia' (*Justtalk*, 12.11.2021) <<https://justtalk.com.ua/post/5-idej-vid-rozrobnykiv-kpk-yaki-tak-i-ne-vdalosya-vtiliti-u-zhittya?>> (accessed: 02.01.2023) (in Ukrainian).
12. Sushchenko V, 'Iak formuvavsia KPK 2012 roku: notatky avtora' (*Justtalk*, 11.11.2021) <<https://justtalk.com.ua/post/yak-formuvavsya-kpk-2012-roku-notatki-avtora?>> (accessed: 02.01.2023) (in Ukrainian).

Mykola Shumylo

THE TENTH ANNIVERSARY OF THE 2012 CRIMINAL
PROCEDURE CODE OF UKRAINE AS AN OPPORTUNITY TO REFLECT
ON THE NEW AND RETHINK THE OLD

ABSTRACT. On November 20, 2012, the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012 came into force. It introduced a new philosophy of the national criminal procedure oriented to the European standards of criminal justice. The 10-year period of its application has shown a slow adaptation of its provisions and ideas into modern scientific, rule-making and law enforcement activities. To investigate the reasons for this phenomenon, the author resorted to a comparative analysis of the processes of implementation of the provisions of the Criminal Procedure Code of the USSR of 1922 and the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012. In his opinion, there is much in common in the fate of these codified acts. They were adopted at the crossroads of different procedural paradigms. The Criminal Procedure Code of the USSR of 1922 gave impetus to the formation of a socialist-type criminal procedure, and the Criminal Procedure Code of Ukraine 2012 began its destruction. In this regard, the article examines the main stages of formation of the "special Soviet type" of criminal procedure. They were accompanied by the non-recognition of fundamental European legal values: the presumption of innocence, publicity, oral proceedings, adversarial proceedings, guarantees of the accused's right to defence, participation of defence counsel, the principle of evaluating evidence according to the judges' internal conviction and other democratic principles of justice. Therefore, after Ukraine gained independence, it inherited a deformed "special type of Soviet criminal procedure" subordinated to the administrative command system, which manifested the

dictates of the state over the individual, and the following trends: diminished role of the court, with the prosecuting authorities taking over judicial functions; no distinction between procedural functions, formalized evidence procedure, lack of judicial control over the pre-trial investigation and its bureaucratization. Unfortunately, for many years, deformed ideas about the criminal process were “theoretically substantiated” in scientific research and educational publications, which were used by many generations of Soviet lawyers. Therefore, the established ideas about the Soviet criminal procedure to a certain extent hindered the mastery of the ideas and provisions of the CPC 2012. In this regard, the author of the article examines a number of reasons which impede further comprehension and implementation of the general provisions and ideas of the CPC-2012 into the rule-making practice. At the same time, the article proposes substantive measures aimed at overcoming the destructive phenomena which impede the improvement of the current CPC in the real conditions of legal reality.

KEYWORDS: Criminal Procedure Code; European legal values; presumption of innocence; adversarialism; reform; principles; evidence; prosecutor; investigator; court; standards of proof.